

<https://helda.helsinki.fi>

Opitun ja aistien varassa - Työn arjen teknologinen muutos

Snellman, Hanna Kyllikki

Tekniikan museo

2017-10-05

Snellman , H K & Kaunisto , K 2017 , Opitun ja aistien varassa - Työn arjen teknologinen muutos . julkaisussa T Männistö-Funk (Toimittaja) , Tekniikan maa . Tekniikan museon julkaisuja , Vuosikerta. 9 , Tekniikan museo , Helsinki .

<http://hdl.handle.net/10138/232720>

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Opitun ja aistien varassa – Työn arjen teknologinen muutos

Hanna Snellman ja Katri Kaunisto

Tammikuussa 1966 Helsingin Sanomissa uutisoitiin, että metsätöissä ollaan lähestymässä huippua. Eräillä alueilla liika lumi ja kovat pakkaset olivat häirinneet tuntuvasti töitä ja kokonaishakkuiden uskottiin jäävän jonkin verran pienemmiksi kuin edellisenä hakkuuvuonna. Kova pakkanen oli aiheuttanut ongelmia etenkin metsätyömaille ilmestyneille metsätraktoreille ja hevoset oli taas haettu kotitilojen talleistaan savotalle.¹ Elettiin teknologista metsäteollisuuden raaka-aineen hankinnan murrosaikaa: hevonen ja reki olivat korvautumassa metsätraktoreilla ja käsivoimaiset sahat olivat korvautumassa moottorisahoilla. Teknologiset muutokset eivät tarkoittaneet muutosta ainoastaan siinä, pitelikö pian metsurin ammattinimikkeen saava jätkä kädessään tärisevää moottorisahaa vai edellisen sukupolven innovaatiota, puupäistä pokasahaa, sillä uudistuksilla oli kokonaisvaltaisia heijastusvaikutuksia metsätyöntekijöiden arkeen ja elämäntapaan.

Seuraavassa tarkastelemme metsä- ja uittotyöntekijöiden työtä ja sen muuttumista 1900-luvun aikana. Pääasiallisena lähdeaineistona ovat metsä- ja uittotyöntekijöiden omaelämäkerralliset kuvaukset työstä, arjesta ja niihin liittyvistä aistimellisista kokemuksista. Metsä- ja uittotöitä on tehty hyvin erilaisissa olosuhteissa eri puolilla Suomea. Tässä artikkelissa fokuksessa on pohjoinen ja itäinen Suomi, mutta koska metsätyövoima liikkui 1900-luvulla työn perässä erityisesti Lappiin kaikkialta Suomesta, teknologiaan liittyvien kokemusten voi katsoa koskevan koko Suomea.

Konesavotat

Toisen maailmansodan jälkeinen aika toi suuria muutoksia metsä- ja uittotöihin. Savotta-sana on tullut suomenkieleen venäjän kielen tehdasta tarkoittavasta sanasta. Aikaisemminkin hakkuiden toteuttaminen oli monella tapaa tehdasmainen, mutta nyt tehtaaseen oli tullut myös uudenlainen teknologia.

Metsätyö koneellistui nopeassa tahdissa: puupäinen pokasaha oli monella vaihtunut 1950-luvun alussa kokonaan tehdasvalmisteiseksi *kaarisahaksi* ja kahden miehen *justeeri* yhden miehen justeeriksi eli *pukkuriksi*. 1960-luvulle tultaessa nämäkin työvälineet olivat syrjäytyneet, sillä nyt työ tehtiin moottorisahalla. Puiden siirtelyyn käytettiin kirveen ja puukangen asemesta *nostokoukkuja*.² Myös kuljetus koneellistui toisen maailmansodan jälkeen, sillä hevosten ohella kuormien lähikuljetukseen alettiin käyttää ensin siimakoneella varustettuja maataloustraktoreita, mutta niiden osoitettua työhön huonosti

¹ Helsingin Sanomat 23.1.1966.

² OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski; mies s. 1918 Sodankylä; mies s. 1924 Sodankylä; Rovalan Savottaperinne. Mies s. 1922 Paltamo; mies s. 1915 Sodankylä; mies s. Sodankylä; mies s. 1918 Sodankylä; mies s. 1924 Sodankylä; Rovalan haastatteluaiaineisto. Mies s. 1923 Tervola; mies s. 1932 Rovaniemi; mies s. 1934 Tervola; mies s. 1932 Tervola; SKS. Mies s. 1910 Lappajärvi.

soveltuvaksi, tehtävään paremmin soveltuvia metsätraktoreita.³ Esimerkiksi metsähallituksen Sallan hoitoalueella järjestettiin ensimmäinen traktorityömaa vuonna 1955. Savotassa ei käytetty hevosia lainkaan, sillä puutavara ajettiin suoraan kannolta uittoväylän varteen. Kaksi vuotta myöhemmin jo yli 50 prosenttia puutavarasta ajettiin traktoreilla.⁴ Muutoksen nopeutta kuvaavat ammattientarkastajien lausunnot: Kuusamon kunnan ammattientarkastaja totesi vuonna 1963, että ”metsätyöt ovat muuttumassa konesavotoiksi” ja kaksi vuotta myöhemmin, että ”metsätyöt ovat muodostuneet enimmäkseen konesavotoiksi”.⁵

Inarista ammattientarkastaja maalaa kuvan metsätyöntekijän arjesta vuonna 1955 seuraavasti:

Koneellistumisessa metsätyöt etenevät suorastaan hyppäyksellisesti. Viime kesänä Sotajoen savotta suoritettiin kokonaan konevoimin, niin kaadon kuin ajonkin osalta. Moottorisahojen käyttö on jatkuvasti lisääntymässä ja näyttää muodostuvan järeämmän kohdalla pelkästään niillä tehtäväksi. - -
- Asuntokämpässä iltakaudet korjataan moottoreita tai traktorin osia lumiketjuja myöten. Asunnot ovat moottorin savulla illoin pilattuja ja siitä aiheutuva melu tuo häiriön levon tarpeessa oleville, öljyä valuu pöydille ja lattioille, joka puolestaan aiheuttaa tulipalon vaaran.⁶

Vanhat metsätyöntekijät puhuvat mielellään moottorisahan käyttöön siirtymisestä. Osa muistoista on neutraalin toteavia, osa työn raskautta korostavia.⁷ Miehet muistelevat, että alkuun raskaan kaatovaiheen keventyminen tuntui helpottavalta. Työ oli kuitenkin niin fyysisesti kuin henkisesti raskasta myös moottorisahalla. Pelkkää käsivoimaa käyttävät aiemmat sahat eivät painaneet paljoakaan ja niiden tekemiseen tarvittavat tarveaineet sai sahanterää lukuun ottamatta metsästä. Moottorisahat puolestaan painoivat niin paljon, että esimerkiksi niiden kantaminen pitkiä matkoja olisi ollut mahdotonta. Sahaamiseen ei riittänyt pelkkä saha, vaan siihen tarvittiin myös polttoainetta. Moottorisahat olivat alinomaa epäkunnossa ja niiden korjaaminen pohjoisen paukkupakkasissa ja kaamoksen pimeydessä hermoja repivää. Silloinkin kun saha toimi moitteettomasti, sen kova ääni hermostutti monia metsän hiljaisuudessa työskentelemään tottuneita. Hajukin oli jotakin aivan muuta kuin miesten mielestä metsään kuuluva pihkan haju. Tuntoaistillekin moottorisaha oli haaste: se tärisi tavalla, johon poka- ja justeerisahoilla kaataneet miehet eivät olleet aikaisemmin tottuneet.

Alkuun moottorisaha otettiin käyttöön muista kuin työn keventämiseen liittyvistä syistä. Työnantaja ja yhteiskunta edellyttivät ja suosivat teknologisen innovaation omaksumista. Vuonna 1919 Pelkosenniemiellä syntynyt Hanna Snellmanin haastattelema savukoskelainen metsuri muisteli uuden työvälineen omaksumista seuraavasti:

Se tuli ne moottorisahat sitte, siinä 1950–1960-luvuilla. Mutta alkuun ne olivat hyvin huonoja ja raskaita. Kylä ne oli siellä ritsin alla parastaan! Mutta siinä sai sen verohelpotuksen, oliko 10 prosenttia vai 30 prosenttia. Sillä se piti monikin sitä siellä ritsin alla. Ei ne olleet halukkaita sitä

³ OMA. HSA. mies s. 1904 Sodankylä. HSA. Arvid Aikion omaelämäkerta; Rovalan savottaperinne. Mies s. 1904 Sodankylä; mies s. 1922 Paltamo; Rovalan haastatteluaineisto. Mies s. 1932 Tervola.

⁴ OMA. Sallan hoitoalueen arkisto. Sallan hoitoalueen vuosiselostus 1957. Sign. Hld.

⁵ OMA. Valtion Oulun piirin ammattientarkastuksen arkisto. Kuusamon kunnan ammattientarkastajan vuosikertomus vuodelta 1963. Sign, Hc:1.

⁶ OMA. Valtion Oulun piirin ammattientarkastuksen arkisto. Kunnista lähetettyjä vuosikertomuksia 1934 – 1947, 1950 – 1972. Ivalo.

⁷ Hjelm 1991, 35.

käyttämään, kun ne ei saaneet sitä käymään! Ne oli huonot ja terät oli huonoja ja moottorit oli huonot. Sehän ei ollu ollenkaan moottorimies se sahamies, että sekin siinä teki, ja sitte oli joitakin miehiä oikein moottorimiehiä, niin ne sahas. Erittäin sahamiehet. Se, joka otti palstan, niin otti rengiksi sahaamaan pölkyiksi ne puut ja itte parkkas vain. Se oli määrätty määrä paljonko makso se tekemies ja vielä siinä paljouudessa sen ei tarvinnut maksaa veroa sen moottorin, kun sen makso se tekemies siitä sen veron. Ei sitäkään kestänyt kauaa, kun alko tulla ne moottorisahat niin hyviä, että ne alko pelaamaan. Oli joka miehellä moottorisaha sitten.⁸

Kolmikymppiselle miehelle uutuuden omaksuminen ei kestänyt kovinkaan kauaa, mutta monelle muulle teknologinen uutuus merkitsi katastrofia. Uuteen tottuminen oli monen metsätyöntekijän mielestä henkisesti rasittavaa ja varsinkin vanhemmat miehet joutuivat toteamaan, että heistä ei uuden työvälineen käyttäjäksi ollut. Eikä tarvinnut olla edes kovinkaan vanha, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston Jätkät-kirjoituskilpailuun elämäkertansa vuonna 1969 lähettänyt pudasjärveläinen vastaaja totesi:

Ankarat olosuhteet, raskas työ ja nuoruudessa kärsityt sota-ajan koettelemukset ovat tehneet meistä vanhoja ennen aikojaan. Nyt 40–50 vuoden iässä olemme vailla ammattikoulutusta, kykenemättömiä kunnolla enään etes metsätöihin. Vaikka minkäänlaista eläketurvaa (lukuun ottamatta kansaneläkettä joskus tulevaisuudessa). Toiset painiskelevat raivaamillaan tiloilla velkojen puristuksissa. Toisten hytistessä työllisyystyömaille vilun ja melkein nälän kourissa. Joittenkin sortuessa kaupunkien katuviereille puliukoiksi. Kaikilla huoli huomisesta. Kaikille yhteistä: he ovat entisiä metsätyömiehiä. Liian vanhoja metsätöihin. Liian nuoria kansaneläkkeelle. Liian vanhoja koulutettavaksi uusiin ammatteihin. ”Tarpeettomia nyky-yhteiskunnalle”. Sellaiseksi tuntee itsensä [44-vuotias] ”Entinen metsätyö mies”.⁹

Kaikki moottorisahan omaksumisen murrosvaiheen eläneet korostivat moottorisahan hankkimiseen liittyvää taloudellista puolta. Ensimmäiset moottorisahat olivat kalliita, eikä raskaita sahoja voinut käyttää aluksi muuhun kuin puun kaato ja katkontatyöhön; karsimistyöt oli tehtävä edelleen käsisahaa ja kirvestä käyttäen.¹⁰ Etenkin 1950-luvun lopulla oli tavallista, että ensimmäinen moottorisaha ostettiin porukalla ja töitä tehtiin sillä yhdessä.¹¹ Usein kumppaneina olivat lähisukulaiset; työryhmiä muodostivat isät poikineen, veljet tai serkukset keskenään. Työturvallisuussyistä työnantajat eivät voineet palkata alle 18-vuotiaita moottorisahan käyttäjiksi.¹² Nuoret pääsivät kuitenkin työskentelemään moottorisahalla jos he työskentelivät täysi-ikäisen, metsätyöurakan ottaneen metsätyömiehen apulaisena. Tavallista oli että isät tai muut aikuiset sukulaismiehet ostivat moottorisahan ja ottivat sukulaispoikansa mukaan työmaille työparikseen käyttämään moottorisahaa.¹³ Oman moottorisahan osto oli se hetki josta monet katsoivat oman metsurinammattiuransa varsinaisesti alkaneen.¹⁴

Vielä suurempi investointi oli traktorin hankkiminen. Ensimmäiset traktorimiehet tulivat Lapin savotoille etelämpää kausitöihin vuodenaikana, jolloin oma maatila ei työllistänyt traktoria.¹⁵ Tienistien suuruudesta

⁸ OMA. HSA. Mies s. 1919 Pelkosenniemi.

⁹ SKS. Mies s. 1925 Pudasjärvi.

¹⁰ Lehonkoski 2008,40.

¹¹ Lusto A02001:649/37, 651/45mm.

¹² Lusto A02001:756/58mm, 774/48mm.

¹³ Lusto A02001:638/47mm, 651/45mm, 845/48mm, 859/41kym.

¹⁴ Esim. Lusto A02001:645/41.

¹⁵ Vilkuna 1998, 2001.

ei ole arvioita, mutta joka tapauksessa pian myös Lapin oma väki tarttui tilaisuuteen. Moni pientilallinen hankki maataloustraktorin tarkoituksenaan hyödyntää sitä oman kodin maataloustöissä samalla tavalla kuin hän oli pystynyt tekemään hevosellaan sekä palkkatyötä puutavarayhtiöille että maataloustöitä kotona. Savukoskelainen haastateltava kertoi traktorien tulosta seuraavasti:

Se loppu se hevossavotta. Sitä ei saanu enään kuin jossakin rämiällä joskus palstan hevosen kanssa. Tuli traktorit silloin 60-luvun alussa. Täällä [Savukoskella] ajettiin jo traktorilla kaikki jokivarteen vuonna 1960–1961 täällä Niemijoen perällä. Traktorimiehet oli pääasiassa kauempaa, jopa tuolta Kempelettä myöten. Se oli kallis hankinta ja konemiehiäkin oli. Tässä ei suinkaan paikkakuntalaisia ollu, ensimmäisenä vuonna oliko sunkhaan yhtään. Ensimmäisiä paikkakuntalaisia oli tietenkin - - - tässä meiän yläkerrassa asu, se oli hakkurina Suvanto Martti. - - - oli aivan yksinäinen ja meni juuri traktorin oston aikoihin naimisiin. Meni ensimmäisenä kesänä Inariin tienaamaan ja ajo sen traktorin siellä irti, tai kahtenakin kesänä se kävi.¹⁶

Edellisestä on helppo luoda mielikuva nuoresta, vast' ikään perheen perustaneesta miehestä, joka suurella taidolla ja ahkeruudella saa maksettua traktorin velat kahdessa kesässä. – Tätä tarkoittaa sitaatin ”irti saaminen”. Myönnytyksiä ankara työ on vaatinut, sillä työmatkaa nuorelle traktorinomistajalle on kertynyt yli 300 kilometriä suuntaansa. Tämän aikaa vievän matkan nuori aviomies teki kesän aikana varmasti ainoastaan kerran. Tehdessään kenttätöitä Sallassa 1970-luvun lopussa antropologi Tim Ingold kiinnitti huomiota pientilojen pihamailla ruostuneisiin maataloustraktoreihin. Hänelle teknologinen muutos symboloi inhimillisiä menetyksiä.¹⁷ Ihan näin mustavalkoisia eivät teknologisen muutoksen tuomat vaikutukset varmastikaan ole, mutta menettäjiä oli paljon.

Pienviljelytiloille traktori oli suuri investointi ja maataloustraktoreiden hyödyntäminen sekä metsätyössä että maataloustöissä vaati traktorin varustamista erilaisilla lisälaitteilla.¹⁸ Traktoreita käytettiin myös teiden kunnostus- ja maansiirtotöissä. Näistä töistä hankitut tulot mahdollistivat tehokkaampien traktoreiden hankinnan ja erikoistumisen metsätraktoreihin. Parhaimmillaan jotkut jopa pystyivät ylläpitämään sekä maanviljelyä että metsäurakointia ammattinaan. Pienviljely tosin kävi hyvin pian kannattamattomaksi eikä maataloustraktoreista ollut enää metsätyömaille.

Kömpelöt ja raskaat maataloustraktorit eivät kuitenkaan soveltuneet lumiseen ja epätasaiseen maastoon. Traktorit oli aluksi varustettu siimakoneella, jolla vinsattiin puut traktorille. Traktorimiehen apuna kulki *vänkäri*, joka kahlasi kaadettujen puiden luokse ja kiinnitti puihin vinssilaitteen siiman. Myöhemmin käyttöön tulivat hydrauliset kuormaimet ja metsureiden tuli kaataa puut maastossa ajourien viereen siten että nosto traktorin kyytiin onnistui.

Se oli tosi ilkiää hommaa, ko ne traktorit oli kylmiä, niissä ei ollu lämmitettävät hytit, niissä nyt oli ne hytit, mutta ne oli aika pitkiä matkoja ainaki siinä missä minä olin, se oli semmosta välilanssiajoa, niin siinä tuli lämmin ensin ko kuormaa tehtiin. Sitte ko siihen meni siihen kyytille ja jos sattu kymmenen, parikytä kilometriä olla se ajoväli, niin kyllä ne jonku verran laitto niihin, että ne sitä pakoputkia

¹⁶ OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski.

¹⁷ Ingold 1984, 122–123.

¹⁸ Lehonkoski 2008, 42.

kiertättivät siellä hytissä, että se vähän lämpeni siinä kuskin kohalla, mutta ko se vänkäri istu takana sitte, niin kyllä siinä tahto olla kylmä.¹⁹

Maataloustraktorien käytöstä savotoilla luovuttiin hyvin nopeasti siirryttäessä tehokkaampiin ja talviset olosuhteet paremmin kestäviin metsätraktoreihin. Nämä tarinat ovat yhtä traagisia kuin tarinat, joissa metsätyöntekijä joutuu jättämään pokasahansa kotitalon liiteriin tarpeettomana muuhun kuin lämmityspuiden pilkkomiseen: ”Tässä oli traktoria, niin kuin minullakin oli vakituiset, mutta ne meni parastaan konkurssiin. Oli heikot pelit ja tottumattomat miehet. Monet muuttu autopuolelle. Osalla oli aikaisemmin hevonen”, totesi Kemiyhtiön työnjohtajana Savukoskella työskennellyt haastateltava 1980-luvun lopussa.²⁰

Uitot

Edellä mainitut teknologiset muutokset liittyvät puutavaran kaatoon ja lähikuljetukseen. Kun hevosella ajomatka palstasta lanssiin oli yleensä alle kuusi kilometriä, saatettiin traktorilla ajaa jopa 30 kilometriä.²¹ Vaikka kaukokuljetuksessa vähitellen yleistyivät kuorma-autot, oli irtouitto edelleen metsäteollisuuden raaka-aineen, siis puutavaran, tärkein kuljetusmuoto. Irtouitto perustui kevättulvaan, ja työ pysyi hämmästyttävän samanlaisena työvoimavaltaisena kausityönä loppuun saakka.²² Purojen varsilla myös traktorit olivat apuna puiden veteen laskussa jokivarsilla ja hännänajossakin. ”Sitähäm menthin konhela sitte sekkaampanhon uittoa ja tuota, lapethin puut jokhej ja sit hännän ajhoj ja siinäham meni tuota, monta viikkoa saatto mennä sitte. Soli kylä - sinoli erittäin työllistävä vaikutus täällä.”²³

Vaikka puiset rakenteet muuttuivat betoniksi myös jokivarsilla, koneellistuminen muutti uittoa suuressa määrin ainoastaan järviolueilla ja jokisuilla. Jokiuitoissa ei myöskään enää turvauduttu perinteisiin puusta väännettyihin vittaksiin ja karhakoihin erilaisissa sitomisissa, sillä sotien jälkeisenä aikana siirryttiin lopullisesti rautalengkien ja rautalangan käyttöön. Rauta-aikaan siirryttiin myös veneissä. Keskimoottorilla varustetut rautarakenteiset veneet ja perämoottorilla varustetut puuveneet syrjäyttivät vähitellen soutamalla liikuteltavat veneet. Suurimmat muutokset uittotyöhön jokivarressa tulivat voimalaitosrakentamisen myötä. Valjastettu joki ”käyttäytyi” eri tavalla ja puutavara oli saatava voimalaitosten ohi teknologiaa hyödyntäen.²⁴

Koko irtouiton historian ajan uittoväyliä oli parannettu perkaamalla koskia, mutta vasta toisen maailmansodan jälkeen uittoväylien parantaminen oli todella tehokasta: Koskista poistettiin puskutraktoreilla uitolle haitallisia kiviä, rakennettiin kiviseinämiä ja paikoin väyliä oikaistiin, syvennettiin ja

¹⁹Lusto A02001:635, mies s. 1944 Sodankylä

²⁰ OMA. HSA. Mies s. 1919 Pelkosenniemi.

²¹ Juutilainen 1988, 36–40.

²² Ks. Sörlin 1981.

²³ Lusto A02001: 955/55, metsäkoneyrittäjä.

²⁴ Snellman 1996, 81.

kavennettiin. Ruuhkat jokivarsilla olivat aikaisempia maltillisempia, mutta edelleen työ tehtiin pääasiassa lihasvoimin uittokeksi ja kanki kädessä. Vuonna 1983 Kitisenjoella elämäntyönsä tehnyt haastateltava – vuonna 1907 Sodankylässä syntynyt mies – kuvaili jokiuittoon kuuluvia tehtäviä jokiuiton perustehtävää oman elämäkertansa kautta seuraavasti:

Olin ensin rannalla ja sitten jouduin veneeseen. Ennen oli veneessä perämies, keulamies ja soutajat erittäin. Minut ylennettiin *keulamieheksi*. Istuskelin siellä keulassa, ja siellä oli aina jotakin tehtävää. Se esimerkiksi *hännänajossa* ruuhkalle kun laskettiin, se löi keksinsä siihen ruuhkan nurkkaan kiinni, ja piettää niin, että veri melkein tuli sormista. Vene kun lastissa tuli kosken alle, siinä se siirteli venettä ja piti huolen veneestä, kun toiset meni ruuhkalle. Tavallisesti oli perämies ja keulamies ruuhkalla, että jos se ruuhka lähtee liikkeelle, niin pelastaa miehiä sieltä vedestä.²⁵

Lyhyt kuvaus osoittaa hyvin sen, kuinka luonnon armoilla uittotyötä tehtiin. Edellisen sitaatin mennyt aikamuoto johtui siitä, että haastateltava oli ollut eläkkeellä jo pitkään. Uitossa työryhmät olivat edelleen samaa logiikkaa noudattavia. Luontoa ei teknologiasta huolimatta saatu koko irtouiton historian aikana taltutettua. Irtouitto perustui aina kevättulvaan ja oikean ajankohdan määrittäminen – latvajoilla tulvan piti olla juuri oikealla korkeudella etteivät uitettavat puut olisi jääneet rannalle tulvan laskeuduttua eivätkä toisaalta ruuhkautuneet tulvan voimallisuuden vuoksi – vaati ammattitaitoa. Hanna Snellmanin dokumentoidessa Ylä-Kemijoen uittoa Savukoskella vuonna 1986 kuvaili hän kenttätöypäiväkirjaansa uiton alkamisen jännittäviä hetkiä. Uitto työllisti miehiä kotiseudulla ainoastaan muutaman viikon keväällä ja alkukesästä. Osa jatkoi uittotöissä Kemijokisuun erottelulle saakka, jolloin uitto työllisti heidät käytännöllisesti koko kesän. Suuren osan vuodesta miehet olivat joko poromiehinä, metsätöissä tai työttömänä. Ennen jäiden lähtöä he tekivät valmistelevia töitä ja jäiden lähdettyä heidät kutsuttiin jälleen töihin muutamaksi viikoksi. Kukaan ei tiennyt täsmällistä hetkeä, jolloin työt alkavat. Toukokuun 20. päivä vuonna 1986 oli monelle vuoden kohokohta, jota kansatieteenopiskelija pääsi todistamaan. Kohokohta siksi, että valtaosalle se oli ainoa ajankohta kalenterivuodesta, jolloin he olivat palkkatyössä ja siksi, että luonnon armoilla oleminen sopi heidän tapaansa jäsentää maailmaa:

Nukkumaan miehet menivät jo klo 9, sillä he tiesivät seuraavana aamuna olevan aikaisen herätyksen. Miehet polttelivat tupakkaa sängyissään ja spekuloivat veden korkeudesta – koska uitto alkaa! Tunnelma oli jännittynyt ja odottava. H-hetki oli aamulla klo 5, jolloin Lipakassa aloitettiin vyörytys. Miesten oli aloitettava työt samalla kellon lyömällä, jotta Lipakan alapuolinen jokiosuus saatiin laitettua [tarkoittaen puomien laittamista rannoille, jotta puut eivät jäisi veden pinnan laskiessa rannoille] ennen ensimmäisten puiden tuloa. Miehet olivat saaneet työn tehdyksi klo 9, jolloin he lähtivät syömään. - - - Miehet kertoivat, että uiton luonteeseen kuuluu verkkainen työtahti, jos ei ole kiireellistä työtä ja vastaavasti kiihkeä työtahti, jos töillä on kiire. Ruokailun jälkeen miehet pitivät tauon. Tauon aikana osa miehistä makoili, jopa nukkui, ja osa pelasi tuppea [korttipeli] ja jutteli.²⁶

1960-luvulla Kemijoen yli uitettavat puumäärät alkoivat jyrkästi kasvaa. Se pakotti uudistamaan Kemijärven järviuiton kokonaan: puutavara hinattiin Kemijärven yli dieselaluksilla noin 700 metriä pitkissä ja 80 metriä leveissä avolautoissa. Hinausmatka oli pidentynyt Kemijärven säännöstelyn vuoksi. Aikaisemmin järviuitto oli perustunut varppaukseen, joka oli hinaukseen verrattuna tehottomampaa. Uudistuksista huolimatta puuta käytettiin uittolaitteiden raaka-aineena edelleen ja terva tuoksui uittotyömailla latvoilta jokisuulle Kemijoen viimeiseen uittokesään 1991 saakka. Uittotyömiehen ja Kemijokisuun erottelulla – myös naisen – tärkein työkalu oli uittokeksi.²⁷ Uitossa valoa riitti ympärivuorokautiseen työskentelyyn koko alkukesän.

²⁵ OMA. HSA. Mies s. 1907 Sodankylä.

²⁶ Museovirasto. Kemijoen uiton dokumentointi 1986 / Hanna Snellman. Havainnointia Kemijoella 19.–20.5.1986.

²⁷ Snellman 1996, 81.

Pimeään aikaan syksyllä uittoja oli vain Kemijokisuun erottelulla ja siellä tarvittavan ympärivuorokautisen työskentelyn edellytyksenä oli keinovalo.²⁸ Sinne sähkövalaistus oli päätetty hankkia jo vuonna 1912 – vuosikymmeniä ennen kuin sähköt yleistyivät maakunnassa.²⁹ Puutavarayhtiöt olivat muutenkin innovaatioherkkiä. – Ala-Kemijoelle vedettiin yksityinen puhelinlinja jo 1900-luvun alussa tiedonkulun helpottamiseksi.³⁰

Vaikka luonto asetti samat reunaehdot työlle vuosikymmenestä toiseen, toivat teknologiset innovaatiot merkittäviä muutoksia metsä- ja uittotyöntekijöiden työvuoteen. 1900-luvun alussa työvuoteen kuuluivat tukkisavotoita valmistelevat syystyöt, hakkuu ja ajo silloin kuin maa oli roudassa, uiton valmistelevat kevytyöt ja uitto kevättulvan aikana. Pinotavaratyömaiden myötä työmahdollisuuksia oli myös silloin kuin maa ei ollut roudassa.³¹

Teknologian muutosten heijastukset kämpppäelämään

Koneellistuminen toi mukanaan keinovalon myös metsätyömaille, sillä traktoreissa oli valot. Hevosaikana työpäivät olivat valon puutteen vuoksi lyhyitä, sillä ihan säkkipimeässä ei töitä voinut tehdä. Pimeä aika oltiin kämppällä, mikä rikastutti yhteisöllisyyttä monin eri tavoin. Kämppäelämän arki oli hyvin strukturoitua erilaisten arjen askareiden osalta, mutta paljon jäi aikaa myös tarinankertomiseen hämärässä.

Elämäntyönsä metsätöissä tehnyt haastateltava kuvaili kämpppäelämää Inarin savotoissa seuraavasti:

Meiän kämpässä ei ollut muita saulaisia kuin met. Tervolasta oli sitte niitä työnjohtajan sukulaisia. Siellä oli Kähköstä, Kuparista ja Kolmosta, ja mitä kaikkia. Ei varmasti sillon tullu riitaa koskaan. Kun siellä ei ollu rahallista korttisakkia eikä koko talvena yhtään humalaista. Se oli semmosta sopuisaa porukkaa. Sitä raatattiin vaan siitä työstä ja sen tuloksista.³²

Metsätöiden koneellistuttua pitkien välimatkojen Lapissa asuttiin edelleen työmaalla. Koneellistuminen kuitenkin muutti koko työyhteisön dynamiikan. Kyse ei ollut ainoastaan traktorin lyhtyjen pidentämisestä työpäivästä ja parakkien kaasulyhtyjen kajosta, vaan työnjaon muuttumisesta. Työvälineet eivät nimittäin vaikuttaneet ainoastaan tapaan tehdä työtä, sillä myös kämpppäelämä oli sidoksissa työvälineistä seuraavaan työnjakoon.

Kun 1800-lopussa metsätyömiehen työväline kirves muuttui kahden miehen justeeriksi, vastustivat miehet yhtä ponnekkaasti uutuutta kuin heidän tulevaisuuden kollegansa moottorisahaa. Yksi syy muutosvastarintaan oli varmaankin työvälineen muuttumisen mukanaan tuoma työryhmä. Työryhmät tulivat kiinteämmäksi, koska sahan molempiin päihin tarvittiin mies. Aikaisemmin kaatomies työskenteli yksin, mutta kahden miehen sahan myötä oli tehtävä yhteistyötä. Kaatomiehiä nimitettiin edelleen hakkureiksi kuten kirvesaikanakin, mutta nyt heidän oli tehtävä yhteistyötä: kumpikaan ei hakannut, vaan toinen pukkasi ja toinen veti. Miehet työskentelivät ryhmänä myös työnantajan näkökulmasta, sillä puun ajosta ja kaadosta vastannut työryhmä sai urakkapalkan. Hevosta ajava ajomies sai kyseisen palkan yhtiöltä,

²⁸ Keinovalon vaikutuksista työpäiviin ks. Garnert 2016, 71–76.

²⁹ Itkonen 1976, 56.

³⁰ Snellman 1996, 98.

³¹ Snellman 1996, 52, 55, 74, 82.

³² OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski.

ja hän maksoi palkan puun kaadosta vastaaville kahdelle kaatomiehelle. Ajomies toi työmaalle myös tarvittavat työvälineet, joista tärkein oli kahden miehen justeerisaha. Voi olla, että käytäntö alkoi silloin kuin miehet vielä vastustivat kahden miehen sahaa ja tulivat työmaalle kirves repussaan. Kun pinotavaratyömaiden myötä pokasaha yleistyi, sen hankki ja toi työmaalle kaatomies. Näin työnjakoa muisteli jo tutuksi tullut savukoskelaismies:

Yksin savotalle lähin, jos ei ollu hakkuria. Matkaan otettiin makuuvaatteet ja hevosen evästä, heinää, apekassit ja vesiämpäri. Ja justeerihan se kuului hevosmiehen pitää ja pokat kuului hakkurille. Se ei hevosmiehelle kuulunu se pokahomma. Hevosmies antoi justeerin hakkurille ilman korvausta. Se oli semmoinen tapa, ja mitenkä semmoinen kulkumies sitä justeeria kuljetti.³³

Ajomies oli monessa mielessä myös ruokakunnan pää. Ennen kämppälain edellyttämää täyttä ruokahuoltoa ajomiehet hankkivat aterioiden raaka-aineet ja polttopuut, mutta kaatomiesten tehtävänä oli tehdä raaka-aineista ruokaa ja pilkkoa polttopuut:

Kokkaushommat oli aika lailla alkeelliset. Ei ruukin puolesta mitään palkallista kokkia kämpälle järjestetty eli palkattu. Tapana kuitenkin oli, että jokin ajuri toi talveksi kämpälle oman vaimonsa, tai jos oli aikuinen, tyttärensä. Jokaisella hevosporukalla oli omat kokkausvehkeensä. Siihen kuului keittopata, käristyskauha, kahvipannu, kahvikupit myöskin, sentään lusikat... paitsi, että kaikkein läheisin väline oli omalla rankalla roikkuva tuppipuukko, jota tarvittiin joka ruokailun aikana välttämättä. Tuo kokkausapu tapahtui niin, että tuo kokki heilautti jokaisen pataa ja kahvipannua siihen aikaan kun miehet oli metsässä. Käristyskauhoihin ei kokilla ei ollut minkäänlaista asiaa puuttua. Käristysten laitto ja pystyttäminen oli kaatomiesten yksinoikeutta ja jopa velvollisuuskin tehtävä.³⁴

Tämä asetelma särkyi konesavotassa, koska palkkaa ei enää maksettu samalla tavoin kuin ennen. Moottorisaha toi tosin uudenlaista yhteistyötä, koska kallista hankintaa haluttiin käyttää maksimaalisesti. Näin uutta aikaa kuvaili savukoskelainen metsuri:

Se tuli tuossa 1965–1955 ensimmäiset moottorisahat, jollen minä aivan väärin muista. Mutta niitä oli vähän siihen aikaan. Ne oli kauhian raskaita, parikymmenkiloisia. Leikkopääkin oli niin hamppuinen, ettei niihin merkkiä saanu. Enimmäkseen ne oli epäkunnossa, että niitä ei osattu käyttää... Usiammat olivat porukassa ostaneet, kaksi tai kolme miestä, jotka samalle porukalle sahas. Samalle hevoselle tai oli usiampi hevonen. Yksi sahas ja toiset karsi ja mittas ja niin edelleen. Yksi sahas aina vuorollaan. - -
- Ei enää ollut työryhmää. Itte kukanenkin omaan laskuun tehtiin.³⁵

Konesavotoiden aikana ruokahuolto oli jo yhtiön palkkaaman emännän vastuulla ja kotiin saattoi päästä käväisemään mopolla, joten koneellistumisen heijastuksia kämppäelämään ei voi laittaa yksinomaan teknologian syyksi. Kaikille hevosajan pakkoyhteisöllisyys ei ollut yksinomaan mieleinen asia, joten teknologisten muutosten myötä tulleissa muutoksissa nähtiin myös positiivisia puolia:

Ei työryhmää. Itte kukin omahan laskuunsa tehtiin. Se tehtiin sinne levälleen ja koneet keräs ne siellä. Ainoastaan pinotavaraa tehtiin semmoisiin nippuihin. Jokainen sai sen mukaan rahaa, mitä oli

³³ OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski.

³⁴ Rovalan savottaperinneaineisto. Mies s. Kemijärvi [syntymävuosi ei tiedossa].

³⁵ OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski.

tienannukki, että siinä ei eletty kenenkään kustannuksella kukaan. Tuollahan oli kämpät sitte. Ensimmäinen yheksän, toinen kahentoista ja kolmas kuudentoista kilometrin päässä. En käynyt kotona, kämpällä asuin. Pyhänä kävin kotona mopolla. Mopolla kuljettiin palstassakin siellä. Ko se oli sulanmaan aika. Talvellaki pääsi, kun se oli auratut tiet, ko se oli konesavotta.³⁶

Yhtä asiaa tämä savukoskelaismies kuten monet hänen kaltaisensa hevosen kanssa savottareissunsa tehneet miehet kaipasivat: hevosen ääntä ja lämpöä sekä iltaan tuomaa rytmiä. Kämpissä, joissa talli oli majoitusrakennuksen yhteydessä, hevosten äänet kuuluivat myös kaatomiehille.³⁷ Ruotsalainen kansatieteilijä Ella Johansson on osoittanut³⁸, että metsätyöntekijät tankkasivat ravintoa käytännössä koko valveillaoloajan. Sama päti hevosiin, jotka eivät saaneet ruokaa ajossa ollessaan, mutta joita hevosmiehet ruokkivat ja hoivasivat – omaa ruokailuaan lukuun ottamatta – koko sen ajan, kun oltiin kämpällä. Osittain kodinhoidon jääminen kaatomiesten huoleksi perustui tähän; ajomiehillä ei yksinkertaisesti ollut aikaa ruoanlaittoon ja polttopuiden pilkkomiseen, koska se aika heillä kului tallissa. Tärkeistä työvälineistä oli pidettävä hyvää huolta:

Illtasella oli se työkalujen kunnostus. Sahat viilattiin kynttilän valossa ja kirvesvarret vuoltiin ja korttia pelattiin. Se oli siinä yheksän silmässä jotakin kun mentiin nukkumaan. Ja hevosmiehet nousi jo siinä kolmen neljän maissa ensimmäistä apetta hevoselle tekemään. Ja sen piti hevosen kerjetä aamulla syyvä kaks apetta ennen kuin lähettiin töihin. Yöuni jäi lyhyeksi. Se piti vielä illalla viimeksi käyvä ape tekemässä. Se oli hevosmiehen asia, hakkurit ei osallistunu siihen. Päivällä ei keitetty kahvia eikä syötetty hevosia. Kolmen neljän maissa sitten tultiin ja annettiin ensin kuivat heinät – sille ei lämpimälle hevoselle saanut antaa vettä eikä apetta – se söi niitä semmosen tunnin verran, sen jälkeen juotettiin ja tehtiin ensimmäinen ape, ja niin pian kun se oli sen syönyt, seuraava ja ... kolme apetta illassa ja kaksi aamulla ja heiniä oli jatkuvasti ja juotettiin milloin sillä oli jano. Kämpässä oli vesiämpäri aina lämpenemässä. Hete tai joki oli lähellä. Aamulla appeiden välisä vaatepäällä nokoset otettiin. Kengät eli kusiluistimet potkastiin ja lavitsalla nukahettiin mikäli uni tuli ja sitten noustiin kahville ja appeen tekoon. Ei ole herätyskelloa tarvinnut, se oli huoli veikkonen elukasta, että se piti hoitaa niin hyvin. Varmasti heräs eikä tarvinnu ketään herätellä. Hakkurit ei tietenkään olleet kun ne oli tottuneet siihen, ennen kuin kahville heräsivät kuuven maissa. Kokki toi pannun ja kupit elämänluukulle.³⁹

Kämppäelämän tilalle tulivat 1970-luvulta lähtien metsureiden yhteiskuljetukset työmaille, jotka loivat toisenlaisia yhteisöjä ja päivärytmejä. Usein samalta kylältä olevat metsurit poimittiin samaan autokyytiin aamuhämärässä ja hiljaiset miehet matkasivat useita kymmeniä kilometrejä pikkubusseissa ja transit-autoissa kohti metsätyömaata. Yhteiskuljetus lähti kohti määränpäättä ennakkoon sovittuna aikana ja palasi takaisin samaa reittiä kuljettaen väsyneet miehet koteihinsa. Yhteiskuljetukset helpottivat matkustusta, kun talvipakkasilla auton käynnistyksestä ja huolloista vastasi autonkuljettaja, joka kyyditsi työmaalle joko omalla tai työnantajan autolla.⁴⁰ Samalla kyydillä kulkevat työmiehet joutuivat kuitenkin sitoutumaan yhteiseen aikatauluun.

³⁶ OMA. HSA. Mies s. 1920 Savukoski.

³⁷ Suomen hevosesta metsätoissa ks. Leinonen 2013, 184–192.

³⁸ Johansson 1993.

³⁹ TYKL. Mies s. 1906 Punkalaidun.

⁴⁰ Lusto A02001:712/58m; 703/55m

Jotenniin aina tuntuu, että jos joku on minuutin iltasella myöhässä, siitä varmasti sanottiin. Sitä oltiin hikkoihita ja sitten oli talvella esimerkiksi on kylmä, niin varmasti minuutti on jo pitkä aika oottaa, jos on sovittu että se on kello kaks poislähtö, että autolla ollaan. Sitä ei kyllä siedetty sitä, että joku myöhästyy minuutin.⁴¹

Metsurin työssä taukojen paikat määrittyivät moottorisahan huoltotarpeen mukaan. Sahan tankkauksen yhteydessä metsurit pitivät tupakka- ja ruokataukonsa. Mikäli työnantajat eivät vaatineet taukotihojen käyttöä, niin metsätyömaille järjestetyt lämmitetyt taukotilat jäivät vähälle käytölle, kun metsurit eivät niille työmaaltaan malttaneet kiirehtiä. Nuotiohetkiinkin työpäivän aikana oli metsureilla enää harvoin aikaa kuten ennen.⁴² Nuotio sytytettiin, mikäli moottorisahan tai metsurin huoltaminen sitä vaati esimerkiksi kovien pakkasten aikaan.⁴³

Aamulla lähettiin ja tankillinen sahattiin. Moottorisahan tankki kestää sahata metästä riippuen niin 45 minuutista tunti 15 minuuttiin ja kun tankista loppui bensa niin silloin ryypättiin kuppi kahvia, kuka joi saikkaa, siis teetä ja tupakkimiehet poltti tupakin; se oli joka välissä se tupakin poltto. Ja niin sitä painettiin; siinä ei ollu erikseen mitään pitempää ruokataukoa ja tauotus sen mukaan miten riitti bensa moottorisahassa.⁴⁴

Tupakka kuului metsätyömaiden, kämppien ja yhteiskuljetustenkin hajumaailmaan. Savottakämpät olivat tupakansavua täynnä, samoin taukotilat ja yhteiskuljetusautot.⁴⁵

Se oli autossaki joskus niin hirviä savu siellä ku - - puolikytä ukkoa autosa, jokinainen veti sätkää siellä ni piippua, ni sitte kö hikisenä meni, tuli semmonen vesi akkunoihin sinne, niin semmosella lastalla vetäs, ni ruskia kura tuli sitä akkunoihin alas, kyllä ne haisi tupakalle ne. Ne on niin pahan hajusia ku siellä märissä kamppeissa.⁴⁶

Miehet oppivat tupakoimaan viimeistään armeijassa, ja metsätyömaille tupakointi oli osa vapaa-ajanviettoa. Sota-aikana metsätyömiehille jaetut metsätyömaiden tehopakkauksetkin sisälsivät tupakkaa. Tehopakkauksilla kannustettiin metsätyöntekijöitä utteruuteen, jotta valtakunnalliset hakkuutavoitteet saavutettaisiin. Tehopakkaukset otettiin myyntiin syksyllä 1945, jolloin kahvi, tupakka ja sokeri olivat tiukasti kortilla. Sen saattoi ostaa metsätyömiehen, joka oli kahden viikon aikana hakannut vähintään 4 pinokuutiometriä halkoja eli vähintään 48 m³ kahdessa viikossa. Tehopakkaus sisälsi Työmies-tupakkaa, palasokeria ja paahdettua kahvia. Seuraavana talvena pakkauksen sai ilmaiseksi.⁴⁷

Moottorisahojen ja traktoreiden myötä metsätyömaiden hajumaailma muuttui. Tupakansavun, pihkan, hien ja märkien vaatteiden lisäksi metsätyömiehet tuoksuivat myös bensalta ja teräöljyltä. Tupakointi väheni metsureidenkin keskuudessa valistuksen myötä. Vähitellen harvenivat myös metsureiden rivit puita

⁴¹ Lusto A02001:662/46m

⁴² Lusto A02001:635/44m; 759/45m; 703/55m; 712/58m;

⁴³ Lusto A02001:845/48m

⁴⁴ Lusto A02001:703/55m

⁴⁵ Lusto A02001: 635/44m; 684/44m; 767/50m

⁴⁶ Lusto A02001: 845/48m

⁴⁷ Ojajärvi 2015, 196, 204; Pakkanen 1998,182.

kaatavien, karsivien ja katkovien metsäkoneiden yleistyttyä. Metsurit työskentelivät yhä enemmän yksin omissa työkohteissaan eikä enää yhteiskuljetuksia kannattanut järjestää. Oma auto oli metsurillekin välttämättömyys.

Muuttoliikkeitä

Työmenetelmät olivat työn kaikkialla pohjoisella havumetsävyöhykkeellä sen verran samanlaiset, että pitkään pihkaiset housut ja känsäiset kourat riittivät ammattitaidon osoitukseksi, haki mies sitten töitä Suomesta, Ruotsista tai Pohjois-Amerikasta. Huomattava osa Kanadan, USA:n ja Ruotsin suomalaisista siirtolaisista on tehnyt metsätöitä ammatikseen.

Metsätyön koneellistumisen väistämättömänä seurauksena oli töiden vähentyminen radikaalisti. Moni nuori mies oletti, että hänellä oli mahdollisuus jatkaa samoissa töissä kuin hänen isänsä ja mahdollisesti myös isoisänsä, mutta todellisuus olikin toisenlainen. Tyypillinen 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa Ruotsiin muuttaneen lappilaismiehen muuttokertomus kiertyy metsätöiden vähenemiseen. Lupaavasti alkaneen metsätyömiesuran saattoi katkaista varusmiespalvelus, ja yllätykseksi nuori mies ei enää päässytkään metsätöihin armeijasta vapauduttuaan siksi, että yksinkertaisesti töitä ei ollut.⁴⁸ Monelle epämieluisana vaihtoehtona oli työskentely siirtotyömailla Etelä-Suomessa tai monella tapaa taloudellisesti mielekkäämpänä vaihtoehtona muutto Ruotsiin töihin metsätöihin, tehtaaseen tai telakalle. Moottorisahalla on näissä muuttokertomuksissa usein merkittävä symbolinen arvo. Vuonna 1944 syntynyt mies kuvaili nopeaa päätöstään lähteä Sallasta Ruotsiin seuraavasti:

Minä tuli maaliskuussa 1969, olin mettätöissä silloin justiin. Siellä oli puolitoista metriä lunta ja se oli justiin se Ruotsiin muutto kauhiassa viuhkassa. Kotikylän pojat tuli käymään, niin minä sanoin, että mä lähen matkaan. Mä nostin sen moottorisahan sinne liiteriin, ja siellä se on vissiin vieläkin ellei joku oo vieny pois. Haaparantaan tultiin bussilla ja siinä sitten ostin junalipun. Se on minulla vieläkin tallessa se junalippu. 149 kruunua Landskronaan ja sillä reissulla ollaan.⁴⁹

Teknologinen muutos merkitsi myös mahdollisuutta erilaiseen tulevaisuuteen. Kaikille elämän mielekäs suunta ei ollut ura metsätöissä ankaran isän tai muun sukulaisen käskyvallan alaisena. Kintaat saattoi heittää uhmakkasti menemään myös siksi, että halusi erilaisen elämän, jonka Ruotsin työmarkkinat mahdollistivat. Edellä mainittu teknologisten innovaatioiden aiheuttama stressi välittyy myös näistä kertomuksista:

Mä isäukon kans, ja se minua nuorempi velipoika, oltiin mettätöissä oltiin ja sitte meiltä meni tuo rattori rikki, ja se isäukko oli niin äkänen, että se meinas tulla päälle, ni minä heitin kintaat kannonnokkaan ja lähin siitä, kesken päivän lähin pois. Sitte tulin tänne Ruotsiin.⁵⁰

⁴⁸ OMA. HSA. Mies s. 1944 Salla; mies s. 1949 Hollola; Lusto. Mepe. Mies s. 1948 Salla; nainen s. 1949 Salla.

⁴⁹ OMA. HSA. Mies s. 1944 Salla.

⁵⁰ Lusto. Mepe. Mies s. 1946 Kemijärvi.

Kun mennään vuosikymmen taaksepäin, muuttoliikkeen suunta oli vastakkainen, etelästä pohjoiseen. Lapin läänin väestö lisääntyi metsätöiden ansioista 1940- ja 1950-luvuilla kaksi kertaa muuta maata nopeammin, ja väestö jatkoi kasvuaan aina vuoteen 1963 saakka. Reilun vuosikymmenen kuluessa asukasluku oli kasvanut 40 000 hengellä. Vuonna 1970 läänin asukasluku puolestaan painui parissa vuodessa vuoden 1958 tasolle.⁵¹ Kun mennään vieläkin kauemmaksi ajassa 1900-luvun alkuun, oli alueen väkiluku vieläkin pienempi.

1900-luvun alussa Pohjois-Suomeen synty työvoimapulan seurauksena ainutlaatuinen liikkuvan työvoiman järjestelmä, jossa jopa 10 000 miestä kulki savotoille ylämaihin Rovaniemen kautta. Heikki Kerkelän mukaan kaksi kolmannesta Lapin metsätyöntekijöistä oli 1900- ja luvun alussa etelästä tulleita kausityöntekijöitä. He tulivat pääosin Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Oulun läänin eteläosista. Heistä osa oli niin sanottuja kulkumiehiä, maaton väestöä, joille Lappi oli samanlainen varaventtiili kuin heidän lapsenlapsilleen Ruotsi puoli vuosisataa myöhemmin. Vuonna 1921 tehdyn tutkimuksen mukaan hieman yli puolet Kemijokivarren metsätyöntekijöistä oli pienviljelijöitä ja vuokraviljelijöitä, jotka lähtivät Lapin savotoille talveksi hevosen kanssa ja palasivat keväisin toukotoihin kotiseudulle. Vuosittainen liikenne etelästä pohjoiseen jatkui 1950-luvulle saakka. Muualta tulleiden työmahdollisuudet kuitenkin heikkenivät vuosi vuodelta, kun osa liikkuvasta työvoimasta avioitui ja asettui asumaan lähelle savotoita pienviljelystiloilta saaden lapsia ja siten uutta työvoimaa alueelle. Pohjois-Suomen suursavotta-alue oli Suomen viimeinen asutusalue. Uusien tilojen muodostaminen jatkui 1960-luvulle saakka. Jo vuonna 1920 metsäkomitea oli suositellut asutustoimintaa tavaksi saada työvoimaa metsätöihin.⁵² Ruotsissa oli metsätyöntekijöille ja heidän perheilleen perustettu metsätyömieskylä. Metsätyömieskylissä oli asuntoja, joita tarjottiin erityisesti suomalaisille työn perässä muuttaneille metsätyömiesperheille. Tavoitteena oli sitouttaa vierastyövoima metsätyöhön Ruotsissa. Alueella oli kouluja ja muita palveluita sekä metsätyöntekijöille kuljetus työmaalle.⁵³ Suomessa tällaiset metsätyömieskylät eivät yleistyneet.

Sotien jälkeisen asutustoiminnan synnyttämille Itä- ja Pohjois-Suomen pientilallisille metsätyö oli tärkeä lisäansion lähde, jos maatalous ja karjanhoito eivät antaneet heille riittävää toimeentuloa. Toisaalta työvoimapulan rasittaman metsätalouden näkökulmasta asutustoiminnan katsottiin sotien jälkeen myös jarruttaneen metsätyöläisten ammatillisen aseman vakinaistamista.⁵⁴ Metsätyöhön haluttiin palkata ammattitaitoisia, vakinaista työvoimaa eikä maantalousesta pääansionsa saanut kausityöntekijä paikannut tätä työvoimapulaa. Mikäli metsätyömiehillä oli hoidettavaan myös maatila, he joutuivat työsuhteen vakinaistamistoimien yhteydessä harkitsemaan maanviljelyn ja karjanhoidon lopettamista, sillä maatilan hoitoon ei liennyt juuri aikaa kokopäiväiseltä metsurintyöltä. Vielä vuonna 1966 kaksi kolmannesta metsätyöntekijöistä oli maatilan haltijoita tai heidän perheenjäseniään, enimmäkseen pienviljelijöitä, jotka saattoivat hakkuu- ja uittotyön väliin jäävinä aikoina tehdä maatilaaan liittyviä töitä.⁵⁵ Vakinaisia työsuhteita ei ollut kuitenkaan tarjolla kaikille ja muuttoliike kiihdytti edelleen metsätyön rationalisointitarvetta, koneellisen puunkorjuun, traktoreiden ja puunkuljetusautojen yleistymistä puunkuljetuksessa. Vähitellen metsätyö ammatillistui ja pienviljelijä-metsätyöntekijöiden tilalle tulivat 1960-luvulta lähtien puunkorjuussa ja kuljetuksessa ammattimetsurit, metsäkoneenkuljettajat, urakoitsijat ja yrittäjät.⁵⁶

⁵¹ Hänninen 2012, 137–138, 143.

⁵² Kerkelä 2003, 137–138.

⁵³ Vallström 2011, 426–428.

⁵⁴ Heikinheimo & Ristimäki 1956, 118.

⁵⁵ Heikinheimo et al 1972, 11–12.

⁵⁶ Esim. Rannikko & Tervo 2006, 292–295.

Työttömyyttä maaseudulta 1960- ja 1970-luvulla Etelä-Suomen kaupunkeihin ja jopa Ruotsiin paenneet nuoret miehet olivat toisinaan myös kiinnostuneita palaamaan takaisin kotiseuduille, jos he olisivat saaneet sieltä kohtuullisesti palkattua työtä. Miehiä palasi metsätyöhön ja kotimaisemiin etenkin 1970-luvulla, kun metsätyöstä oli mahdollista saada pysyvä vakinainen työpaikka.⁵⁷ Esimerkiksi metsähallituksen vakinaiset työsuhteet olivat haluttuja työpaikkoja ja sana niistä kiersi nopeasti.⁵⁸

1900-luvun alussa Lapin metsätöihin hakeutunut mies taittoi usein matkansa jalan tai hiihtäen. Ajomiehet tulivat savotoille hevosillaan ja heillä oli mahdollisuus pakata rekeensä myös ruokaa ja työvälineitä. Huoleton on hevoseton poika, sanotaan. Kaatomiesten kuvauksissa matkasta Lappiin heijastuu tietynlainen katkeransuloinen huolettomuus. Eri tutkijoilla on vastakkaisia tulkintoja siitä, liittyykö heidän vapautta korostava kerrontansa emansipoitumiseen – heillä oli palkkatyön myötä vapaus valita – vai olosuhteiden tuomaan paktoon.⁵⁹ Molemmat tulkinnat ovat varmasti eri tavalla oikeita. Heidän matkansa pohjoiseen oli alku uudelle samalla tavoin kuin heidän lastenlastensa sukupolvelle muutto Ruotsiin merkitsi uutta alkua. Etelän työmailta, pölyisten kaupunkien tehtaista ja konepajoista kotiseuduilleen maalle 1970-luvulla palanneet metsätyöntekijät kaipasivat raittiiseen ilmaan, ulos luontoon, missä työaikaa ei säännellyt kellokortti.

Seikkailunhalusta ja omien rajojen kokeilusta kertoivat myös metsäkoneyrittäjien urakointimatkat Euroopan myrskytuhoalueille 1980- ja 1990-luvuilla.⁶⁰ Pula metsätyökoneista Euroopan metsätuhoalueilla antoi tilaisuuden myös suomalaisen tietotaidon ja teknologian viennille. Myrskyt olivat tehneet metsätuhoja muun muassa Saksassa ja Ranskassa vuosien 1990 ja 1999 aikana ja tuhoja korjaamaan etsittiin metsätyöntekijöitä ja metsäkoneita myös Suomesta.⁶¹ Metsäammattilaiset olivat jo aiemmin lähteneet ulkomaille työskentelemään usein lisäansioden toivossa. Itä-Suomesta yrittäjät olivat suunnanneet sekä Ruotsiin että Venäjälle.⁶² Vaikka Keski-Euroopan työkohteet olivat maantieteellisesti kauempana, kynnys lähteä ei ollut niin suuri kuin Venäjälle lähteminen; EU:n alueella työn vapaa liikkuvuus oli tehty helpoksi. Lisäksi yrittäjien laskelmien mukaan työnteko myrskytuhoalueilla oli myös kannattavaa; kotimaan urakoista oli pula ja ulkomailla verotus oli alhaisempi kuin kotimaassa. Euroopan työmailla metsäammattilaiset kohtasivat kuitenkin erilaisia paikallisia työskentelyolosuhteita ja heille vieraita toimintatapoja, eikä tilannetta tehnyt helpoksi asioiden selvittely vieraalla kielellä. Ne joille jäi positiivisia kokemuksia ulkomailla työskentelystä, he halusivat kokeilla sitä yhä uudestaan. Suomalaisia yrittäjiä olikin jäänyt pysyvästi työskentelemään ulkomaille.⁶³

Metsäkoneiden valtakausi

⁵⁷ Lusto A02001:651/45m, 845/48m.

⁵⁸ Lusto A02001:735/55mm; 780/51m.

⁵⁹ Ks. Kaunisto 2001.

⁶⁰ Kaunisto 2006, 40–41.

⁶¹ Lusto A02001: 928/59ym. Koneyrittäjä 1/2000; Maaseudun tulevaisuus 11.3.2000.

⁶² Lusto A02001: 967/45ym, 919/49ym

⁶³ Koneyrittäjä 5/2001; Lusto A02001: 735/55mm, 906/61ym, 913/71km.

Metsätöiden koneellistaminen Suomessa sai innostuksensa Pohjois-Amerikan metsätyömailta, jossa suomalaiset insinöörit kävivät tutustumassa puun koneelliseen korjuuseen. Monitoimikoneita ryhdyttiin kehittämään myös Suomessa ja ensimmäisiä suomalaisiin olosuhteisiin soveltuvia metsäkoneita tulikin metsätyömaille jo 1960-luvulla. Ensimmäiset karsinta-katkontakoneet eli prosessorit sopivat vain päätehakkuualueille ja ne tarvitsivat puiden kaatoon joko moottorisahaa tai kaatoon erikoistuneita koneita. Kaatoon että karsintaan ja katkontaan pystyvät harvesterit yleistyivät päätehakkuukäytössä nopeasti 1980-luvun aikana.⁶⁴ Monitoimikoneet olivat aluksi metsäyhtiöiden omistamia ja aluksi niille naureskeltiin metsureiden parissa, eikä uskottu, että reistailevat koneet tulisivat olemaan uhka mies ja hevonen - työparille. Kun monitoimikoneet alkoivat vallata hakkuutyömaita, metsurit eivät enää katsoneet monitoimikoneita hyvällä. Metsureille alkoi vähitellen selvitä, että koneet veisivät heidän työnsä.⁶⁵

Maataloustraktorit eivät sellaisenaan soveltuneet liikkumaan talvisissa maastoissa, mutta niitä pyrittiin kehittelemään myös metsäkuljetukseen soveltuviksi. Maataloustraktorit olivat aluksi pienitehoisia ja niillä voitiin liikkua vain kovapohjaisissa ja helppokulkuisissa vähälumisissa maastoissa. Traktorit varustettiin kitkaketjuin tai puolitelaketjuin ja traktoreiden ajoteitä parannettiin raivaamalla tiepohjia, tiivistämällä tiepohjat koviksi ja tasaisiksi sekä auraamalla. Reet korvattiin vähitellen puoli- ja täysperävaunuilla ja traktorit varustettiin vaijerivinssein ja siimajuontovälinen sekä lopulta hydraulnosturein. Samalla traktoreiden hinnat nousivat ja niiden vuotuista käyttöaikaa olisi tullut lisätä, mikä merkitsi samalla työskentelemistä entistä vaikeammassa maastoissa. Tehokas koneiden käyttö edellytti traktorilta kestävyys ja käyttövarmuuden parantamista. Tilalle kehitettiin metsäkuljetukseen paremmin soveltuvia metsätraktoreita, jolloin maataloustraktoreiden käyttöalueiksi jäivät puiden kuljetuksessa lähinnä yksityisten maatilametsänomistajien omatoiminen puunkorjuu sekä lähikuljetus metsästä tai välivarastolta.⁶⁶ Aluksi traktoreissa ei ollut edes kunnollisia ohjaamoja ja myös monitoimikoneiden kopit olivat vetoisia ja kylmiä. Istuimissa oli aluksi tuskin ollenkaan säätömahdollisuuksia.⁶⁷ Koneen tärinä ja huonot työasennot sekä liian vähäinen liikunta aiheuttivatkin kuljettajille usein selkävaivoja.⁶⁸ Öljyä vuotavat letkut ja kovaääniset koneet olivat myös terveydelle haitallisia.

Uitossa virtaava vesi ja liukastumiset johtivat usein kohtalokkasiin työtapaturmiin. Hukkumiskuolemat olivat yleisiä ja niitä ehkäisemään otettiin uittotyömailla käyttöön pelastusliivit. Esimerkiksi 1970-luvulla Kemijoen Uittoyhdistyksessä kehitettiin uittotyötekijöille pelastusliivit venäläisten esikuvien mukaisesti. Pelastusliivit tulivat sittemmin uitossa pakolliseksi, vaikka uittomiehet niitä kovasti vastustivat. Kympit kuitenkin pakottivat miehet pukemaan pelastusliivit päälle.⁶⁹

Moottorisahojen kuin myös metsäkoneiden käyttöön liittyi aina työturvallisuusriskejä. Metsureille kehitettiin työturvallisuutta lisääviä turvasaappaita, kypärät ja viiltosuojat työasuissa estivät onnettomuuksia. Aiemmin työvaatteina olivat tavalliset arkivaatteet – nahkasaappaat, sarkahousut ja karvalakki. Uudet metsurin työvaatteet oli suunniteltu lämpimiksi, kosteutta hylkiviksi ja niiden käyttöä ei vastustettu kuten turvakypärää. Kypärää eivät kaikki metsurit ottaneet mielellään käyttöön, sillä ne olivat aluksi kylmiä ja käytössä kömpelöitä. Työvaatteiden viiltosuojat estivät tehokkaasti pahimmat moottorisahan terän rouhausut ja turvallisuushyödyt nähtiin nopeasti.⁷⁰

⁶⁴ Lehonkoski 2008, 42-45; Salminen 1996, 32–35.

⁶⁵ Alariesto 2008, 60–61.

⁶⁶ Salminen 1996, 40–41.

⁶⁷ Lusto A02001:952/56kym, 988/51kym, 887/47kym.

⁶⁸ Lusto A02001:961/74kym, 966/47kym, 988/51kym.

⁶⁹ Museovirasto. Kemijoen uiton dokumentointi 1986 / Hanna Snellman. Havainnointia Kemijoella 19.–20.5.1986.

⁷⁰ Alariesto 2008, 64–65.

Myös moottorisahoihin tehtiin muutoksia, jotka muun muassa vähensivät tärinää ja estivät vaaratilanteita, kuten esimerkiksi takapotkua, jossa moottorisahan terä kimposi hallitsemattomasti kohti sahan käyttäjää. Metsäkoneisiin liittyvistä työtapaturmista useimmat liittyivät yrittäjien mukaan huoltotoimenpiteisiin. Liukastumiset ja putoamiset olivat yleisiä. Koneyrittäjät myönsivät parannelleensa usein koneita itse ja kehilleensä niihin myös lisälaitteita, sillä harvoin koneet olivat tehtaalta tullessaan täysin sopivia käyttötarkoitukseensa. Jotkut yrittäjät olivat mukana myös koneiden kehitystyössä yhdessä koneenvalmistajien kanssa.

Ko kerran on ment silleen käytiin Ruotsis. Täs ol täs motossa Valmetissa niin ensimmäisessä niin jalat paleltu. Katos ol vaan lämmintä. Niin Ruotsis sit käytiin... Mut se vaati konkreettisia toimia oikein. Et sit piti niinku nousta seisomaan ja puuttua ja sit lyyä vetoaki. Ja silti ei ruotsalainen ei uskont et lämpö ei tuu alaspäin.

Koneet kehittyivät nopeaan tahtiin 1980- ja 1990-luvuilla. Säädetävät istuimet ja lämmityslaitteet tekivät koneiden ohjaamoista viihtyisiä. Koneiden hallintalaitteet, mittauslaitteet, ohjelmat ja tiedonsiirto muuttuivat tietokonepohjaisiksi, mikä vaati myös kuljettajilta tietokonevalmiuksia. Metsäkoneet kaatoivat, karsivat ja katkoivat puut määrämittäisiksi; kuljettajan tehtävänä oli valita ajolinjat ja kaadettavat puut sekä ohjata konetta. Metsäkoneenkuljettajan arki oli muuttunut henkisesti raskaaksi, koneiden hallinnan lisäksi tuli hakkuutyössä tehdä useita päätöksiä lyhyessä ajassa:

Sitä jouvutaan tuota tekemään jo yhtä puuta tehessä niin niin monta ratkasua, arvioimaan puu ensin pystyy, sen terveystilanne, viat, mitä pystyy näkemään. Ja sitten ku kaavetaan, mietitään kaatosuunta ja onko mitään mitä pittää varjella. Sinne on kouranvienti siinä jottuu tekemään mitä ei tie automaattilakaan, ne on kaikki kuskin päätöksistä kiinni.⁷¹

Metsäkoneenkuljettajan työtä verrattiin haastavuudeltaan jopa suihkukoneenlentäjän ammattiin.⁷² Metsäkoneammattilaisilla tuli olla monipuolista teknistä osaamista, ohjaamolaitteiden hallintataidot eivät yksin riittäneet. Koneenkuljettajalta vaadittiin tietokonetaitoa ja myös koneiden korjaus- ja huoltotaitoja ja yrittäjältä lisäksi myös liikkeenjohdollisia taloustaitoja:

Konneista pitäs tuntee kaikki automatiikasta ateekeehon, perustekniikasta sähköön siis kaikki nämä olla hallussa. Siis se on - siis se on todella vaativa homma. Ja jos on niinku näitä sanotaan on lähes kymmenen ketjun yrittäjä niin sitten pitäs olla sen liikkeen johdollinen puol kansa.⁷³

Metsätyön tekniset muutokset eivät vaikuttaneet ainoastaan metsureiden tai metsäkoneenkuljettajien työhön tai elämäntapaan. Myös metsäammattilaisten perheenjäsenet joutuivat keskelle muutosprosessia. Metsuri-pienviljelijöiden kotitilalla päävastuu maatalan töistä, kuten esimerkiksi karjasta huolehtimiseen jäi savottakauden aikana muille perheenjäsenille. Kämppäelämän loputtua metsurit ryhtyivät käymään töissä kotoa ja heillä oli mahdollisuus olla enemmän kotona perheen ja lasten parissa. Perheellisten naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella ei ollut kovin tavallista vielä 1960-luvulla. Metsätyömailla naisia työskenteli erityisesti kämpillä kokkeina, mutta esimerkiksi Ruotsissa metsätyömailla työskenteli myös naisia puunkorjuun avustavissa tehtävissä, kuten kuorinnassa ja karsinnassa. Vain harvoin naiset ovat työskennelleet metsureina, sillä puunkorjuuta on pidetty liian raskaana työnä.⁷⁴ Vaikka metsäkoneet tekivät

⁷¹ Lusto A02001:921/52y

⁷² Lusto A02001:921/52y; 966/47y

⁷³ Lusto A02001:921/52y

⁷⁴ Vallström, 2011:438.

puunkorjuusta fyysisesti kevyempää, ei naisia silti metsäkoneen kuljettajina tai metsäkoneyrittäjänä yleensä nähty. Metsäkoneyrittäjän arki oli työn täyttämää: päivisin ahkerointiin metsässä ja päivän päätteeksi huollettiin koneita. Metsäkoneen perustaneiden perheenjäsenet valjastettiin sen vuoksi yrityksen asioista huolehtimiseen. Yleistä oli esimerkiksi, että vaimot tai tyttäret huolehtivat perheyrittäjien kirjanpidosta ja muista toimituksista, perheen miesten keskittyessä operatiiviseen toimintaan ja käytännön metsätöihin. Yrityksissä naiset toimivat miesten rinnalla osallistuen yrityksen toimintaan myös osakkaina, mutta yrityksen toimitusjohtajina naiset ovat olleet harvinaisia.

Mies ja luonto

Metsäkoneiden kehitystyön lisäksi metsäkoneenkuljettajat joutuivat kehittämään ammattitaitoaan myös lisääntyneiden luonnonsuojeluvaatimusten vuoksi 1990-luvulta alkaen. Koulutusta vaadittiin erilaisten luontokohteiden avainbiotooppien tunnistukseen ja uudistuneisiin metsänkäsittelyohjeisiin. Metsurit ja metsäkoneyrittäjät olivat mielestään parhaita luonnonsuojelijoita, saivathan he sieltä myös elantonsa. Heidän ei ollut mielekäästä toimia luonnossa siten, että metsäluonto ei elpyisi hakkuun jälkeen ennalleen. Metsäkoneyrittäjät kuten muutkin metsäammattilaiset suhtautuivat luonnonsuojeluun yleensä myönteisesti, vaikka kaikkia luonnonsuojeluvaatimuksia eivät oikein hyväksyneetkään. Luonnonsuojelijoina he kokivat kuitenkin olleensa jopa edelläkävijöitä. Esimerkiksi lintujen pesimäpuiden väistäminen hakkuissa oli heille tuttua jo ennen kuin sitä oli julkisuudessa vaadittu.⁷⁵

Luontokohteita metsäkoneenkuljettajat arvioivat ohjaamosta käsin, jossa he työskentelivät pitkiä aikoja. Metsäkoneenkuljettajat eivät välttämättä käyneet työpäivän aikana kertaakaan koneen ohjaamon ulkopuolella. Ohjaamossa tehtiin työt ja pidettiin ruokatauot. Työ oli yksinäistä ja työpäivän aikana kuljettajan ainoa yhteys ulkomaailmaan oli puhelin ja radio. Hyvän metsäkoneenkuljettajan ominaisuuksiin kuului, että ”ei tuu ikävä vaikka tulee pimiä ja on yksin, että ei näy muutako tähtiä jos niitä näkyy.”⁷⁶ Pimeällä työskentely oli raskasta ja vaativaa, sillä ympäristöä ja hakattavia puita oli vaikea hahmottaa ja arvioida koneen valojen ja varjojen välkkeessä.⁷⁷

Luonto oli metsäkoneenkuljettajaakin lähellä ja sen kanssa oli opeteltava toimimaan. Metsässä työskentely ei metsäammattilaisia kuitenkaan pelottanut, ainoastaan karhun kohtaamisen pelko heitä arvelutti. Yhteys luontoon ei katkennut metsäkoneen sisälläkään, kuten Katri Kauniston haastattelema itäsuomalainen metsäkoneyrittäjä kertoo kokemuksistaan metsäpalstalla kohtaamistaan luontokappaleista:

Minä en oo karhua nähny ikinä elävänä muuta ko elläintarhassa, vaikka niin paljon metässä kulenki. Hirivä oon nähny ja susia ja ahmanki oon nähny kerran ja ilveksiä muutaman. Viime talvenakki näin kuus ilvestä. Susia oon nähny viis kappaletta kerralla. Kettuja, lintuja tietysti, mettoja melkein viikottain. Kyllä siellä on jos jonninlaista pörriäistä. Hirvet on joskus, ne saattoo tulla makkoomaanki samalle hakkuuaukolle, ne ei pelköö konetta yhtään.⁷⁸

⁷⁵ Lusto A02001:712/58mm, 846/46yn, 925/49y, 959/48y.

⁷⁶ Lusto A02001:875/44y

⁷⁷ Garnert 2016, 31.

⁷⁸ Lusto A02001:958/71y

Metsä oli metsäammattilaiselle pyhä paikka, toinen koti. Metsässä työtä tekeväälle luonto ei ollut vain tasapainon ja rauhan tyyssija vaan se asetti myös omia haasteita.⁷⁹ Luminen metsä, joka muiden silmissä oli kaunis, merkitsi se metsurin työssä sitä, että lumiset puiden oksat ja lumessa kahlaaminen tekivät työstä entistäkin raskaamman.⁸⁰ Metsureiden työn ikävimmät puolet liittyivät useimmiten vaikeisiin sääoloihin, sateeseen ja kylmyyteen ja toisaalta kesällä myös kuumuuteen. Metsäammattilaisten työ oli usein kamppailua luonnonolosuhteita vastaan ja sopeutumista vuodenaikojen vaihteluun. Metsäkoneenkuljettajalle luonnossa vaaranpaikkoja tarjosivat erityisesti hankalat työkohteet, kuten jyrkänteet ja mäkiset maastot, joissa kulkureitit täytyi huolella suunnitella.⁸¹ Metsässä työtään tekevän tuli ymmärtää luontoa sekä viihtyä ja ” pärjätä luonnossa ”.⁸²

Halu työskennellä luonnossa oli metsureille ja metsäkoneyrittäjille merkittävä ammatissa viihtymisen syy ja yksi tärkeä ammatinvalinnan perusta; he eivät olisi voineet kuvitella työskentelevänsä sisätiloissa toimistossa tai tehtaassa.⁸³ Oli harvinaista, että metsuri tai metsäkoneenkuljettaja myönsi haastatteluissa, että metsä oli hänelle vain työpaikka ja ettei viihtynyt metsäluonnossa vapaa-aikanaan.⁸⁴ Tyytyväisyyttä työssä metsäammattilainen koki, kun näki työnsä jäljen ja hän osasi myös arvostaa muualla kuin omalla työmaallaankin hyvin tehtyä työtä. Metsän merkitystä metsäammattilaiselle oli toisinaan vaikea kuvata sanoin:

Se antaa työpaikan ja kyllä se tuota mukavan näkösiä on niinku nuo hoijetut metät. Se on vähän vaikee...Se on semmonen määrätty tunne vain.⁸⁵

Tunnetta ja teoriaa

Lähes koko 1900-luvun ajan työn oppiminen ja siinä pärjääminen perustui aistinvaraisiin havaintoihin: piti tietää minne päin ja miten puu kaatuu ja miten se vedessä käyttäytyy. Usein oli kyse ihmishengistä: koska hypätä tukille pois ruuhkalta ja varmalta hukkumiselta tai missä seisoa ikihongan nöyrytyessä sahalle. Taidot opittiin työtä tekemällä ja kokeneita metsätyömiehiä tarkkailemalla. Metsäalan työnantajat ja Työteho-seura olivat järjestäneet erilaisia tekniikkakursseja metsätyömiehille jo 1940-luvulta lähtien. Tavoitteena oli opettaa tehokasta ja turvallista työtekniikkaa ja koneiden huoltotaitoa sekä metsänhoidon perustietoja ja -taitoja. Metsätyömiehistä, tukkilaisista ja jätkistä ryhdyttiin kouluttamaan oppilaitoksissa ammattimetsureita 1960-luvulla. Ammatillinen koulutus yleistyi hitaasti metsureiden ja metsäkoneenkuljettajien koulutustaustoissa. Kun metsäammattilaisista oli pulaa 1970 ja -80-luvulla niin työpaikan saamisen edellytyksenä ei kuitenkaan ollut koulutus vaan aiempi työkokemus; työssä oppimista arvostettiin enemmän kuin kirjaviisautta.⁸⁶

⁷⁹ Kaunisto 2001, 10–13.

⁸⁰ Lusto A02001:812/64m

⁸¹ Lusto A02001:958/71y, 877/54k.

⁸² Lusto A02001: 636/57m, 845/48m, 860/57y, 862/46yn, 967/45y

⁸³ Lusto A02001: 806/48m, 808/49m, 845/48m,

⁸⁴ Lusto A02001:887/47y

⁸⁵ Lusto A02001: 863/57k

⁸⁶ Kaunisto 2009: 76–78.

Erityisesti metsäkoneenkuljettajia valmistavissa oppilaitoksissa opetus oli teoreettista ja käytännön harjoituksia vähän. Ensimmäisten moottorisahojen, traktoreiden ja hakkuukoneiden käyttöä opittiin aluksi kokeilemalla, yrityksen ja erehdyksen kautta. Metsäkoneiden myyjät saattoivat näyttää lyhyesti osto- ja toimitustilaisuudessa koneen perustoiminnot, mutta koneen käyttöönotto ja harjoittelu oli kuljettajien itsenäisen tutustumisen varassa.⁸⁷ Metsäkoneyrittäjien mielestä hyväksi koneenkuljettajaksi oppi vasta useamman vuoden ajokokemuksen jälkeen. Metsureista tuli hyviä metsäkoneenkuljettajia, sillä heidän silmänsä olivat harjaantuneet harvennustyössä ja tuon kokemusperäisen taidon siirtäminen metsäkoneen ohjaamoon onnistui hyvin. Työn oppiminen vanhempien opastuksella ei kuitenkaan kokonaan kadonnut; edelleen metsureiden ja metsäkoneenkuljettajien lapset oppivat metsätyön ja metsässä liikkumisen alkeet vanhempiensa ohjauksessa.

Aistinvaraisuus ei kadonnut täysin vaikka metsätyön koneellistumisen myötä fyysinen työ muuttui kevyemmäksi ja tietotyö lisääntyi kaikilla ammattiryhmillä. 2000-luvulla myös metsurit tekivät suunnittelutyötä toimistossa ja metsäkoneiden ohjaamoissa tietokoneet olivat välttämättömiä. Metsätyössä luonnon monimuotoisuuden vaaliminen tuli yhä tärkeämmäksi 1990-luvulla ja metsurit ja metsäkoneenkuljettajat olivat avainasemassa sen huomioimisessa metsänhoitotyössä hakkuutyömailla. Metsänhoito-ohjeet määrittelevät suositukset puiden määrästä ja etäisyyksistä metsäpalstalla, mutta metsurit ja metsäkoneenkuljettajat joutuvat tekemään harvennuksissa ja hakkuissa puiden valinnan silmämääräisesti. Metsänhoidossa on oma estetiikkansa ja viimekädessä metsurit ja metsäkoneenkuljettajat tekevät hakkuu- ja harvennustyömailla päätökset puukohtaisesti – mikä puu kaadetaan ja mikä jätetään. Tavoitteena metsänhoidossa on aina ollut hyvin kasvava terve metsä, joka metsäammattilaisen mielestä oli myös ”mukavan näköistä” katsella.

Teknologialla pyrittiin helpottamaan työntekoa, mutta aina ei tekniikkakaan mahtanut luonnonolosuhteille mitään. Metsureiden kiusana oli lumen paksuus, metsäkoneita haittasi sen sijaan pehmeä maaperä. Uitossa haittana oli kuivuus, kun taas liiat sateet pilasivat metsätiet. Vuodenajat ja sääolot säätelivät metsätöitä niin savotta-aikana kuin metsäkoneiden aikaan. Metsätyömiehen työvuoteen kuului talvisin hakkuutöitä savotalla ja keväisin uittotöitä. Kesällä metsätyömiehet joko palasivat kotitiloilleen tai he joutuivat etsimään sekalaisia töitä hankkiakseen elantonsa. Myös talvihakkuuajan ja uittokauden väliin saattoi jäädä loppoaikoja, jolloin työtä ei ollut.⁸⁸ Metsäkoneiden aikakautena lomautukset koettelivat sydäntalvella metsureiden taloutta, sillä runsaslumisina talvina metsurit saivat jäädä kotiin. Metsäkoneita eivät lumiset maastot haitanneet, hakkuutyö oli metsäkoneilla tehokkaampaa kuin metsurityönä teetettynä. Metsäkoneiden riesana olivat sateiset säät sulan maan aikana, jolloin metsäkoneet joutuivat seisomaan toimettomana, kun sateet pehmensivät maaston niin, ettei se enää kestänyt koneiden painoa. Kelirikko pysäytti metsäkoneyrittäjän työt metsässä, mutta yrittäjien työpäivät täyttyivät koneiden huoltotöistä. Metsäkoneen kuljettajan oli kyettävä arvioimaan koneelle sopivat kulkureitit ja niiden turvallisuus. Kuljettaja oli vastuussa, mikäli metsäkoneella aiheutettiin maasto- tai puustovaurioita.

Metsätyössä, niin hakkuissa kuin uitossa, oli kyse sopeutumisesta luonnonolosuhteisiin sekä niiden hyödyntämisestä. Taidot opittiin vähitellen työssä ja luonnossa liikkumalla; vanhemmat työntekijät olivat esikuvia ja heitä jäljiteltiin. Maastossa liikkumisen taidot siirtyivät metsätyömiesten mukana myös metsäkoneen ohjaamoon. Metsureiden ja metsäkoneen kuljettajien osaaminen koostuu aistinvaraisen

⁸⁷ Kaunisto 2008: 77–78.

⁸⁸ Snellman 1996: 191–193.

kokemusperäisen tiedon ja teknisten taitojen yhdistelmästä. Monet taidot ja tiedot ovat kulkeneet isältä pojalle sukupolvien ketjussa metsätyömieheltä metsurille ja metsäkoneenkuljettajalle.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Muistitietoaineisto

Lusto, Punkaharju

Metsäperinteen tallennusprojekti (Mepe A02001), haastattelut

Oulun maakunta-arkisto, Oulu (OMA)

Hanna Snellmanin arkisto (HSA)

Haastatteluaineistoja 1980 – 2000-luvuilta

Rovalan arkisto, Rovaniemi

Savottaperinne-kirjoituskilpailuaineisto vuonna 1987.

Kansatieteen kenttätökurssin haastattelut Tervolassa vuonna 1989.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Kansanrunosarkisto

Jätkät-kirjoituskilpailu 1969

Turun yliopisto (TYKL)

Entisaikain uittotöistä kysely 1959

Muut arkistolähteet

Museovirasto, Helsinki (MV)

Kemijoen uiton dokumentointi 1986 / Hanna Snellman. Havainnointia Kemijoella 19.-20.5.1986.

Oulun maakunta-arkisto, Oulu (OMA)

Sallan hoitoalueen arkisto

Valtion Oulun piirin ammattientarkastuksen arkisto

Kirjallisuus

Alariesto, Tuija 2008: ”Siinä on pitänyt myös itte muuttua matkassa” – Pohjoissuomalaisten metsurien kokemuksia koneellistamisesta. Teoksessa *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Vuosilusto 7. Toimittanut Jaana Laine. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, Punkaharju.

Garnert, Jan 2016: *Utu r mörkret. Ljusets och belysningens kulturhistoria*. Historiska media, Lund.

Heikinheimo, Lauri & Heikinheimo, Matti & Lehtinen, Martti & Reunala, Aarne 1972: *Suomalainen metsätyömies*. WSOY. Porvoo.

Heikinheimo, Lauri & Ristimäki, Toini 1956: Metsä- ja uittotyövoiman määrä ja rakenne. *Acta Forestalia Fennica* 63.

Hjelm, Jonny 1993: *Skogsarbetarna och motorsågen: en studie av arbetsliv och teknisk förändring*. Förlag Arkiv, Lund.

Hänninen, Niko 2012: Metsätöiden murros ja suuri muutto Ruotsiin – syy ja seuraus? Teoksessa. *Työväki maahanmuuttajana*. Väki voimakas 25. Toimittaneet Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

Ingold, Tim 1984: The Estimation of Work in a Northern Finnish Farming Community. Teoksessa *Family and work in rural societies: perspectives on non-wage labour*. Toimittanut Norman Long. London.

Itkonen, Martti 1976: *Kemijoen Uittoyhdistys 1901–1976*. Kemijoen Uittoyhdistys, Kemi.

Johansson, Ella 1993: *Djävulen i mjölpåsen. Konsumtion och kosmologi i skogsindustrins tidiga skeden*. Häftet för kritiska studier. 1-2, 1993, 97-109.

Juutilainen, Seppo 1988: *Jätkästä metsuriksi – suomalainen metsätyöntekijä 1870-luvulta 1970-luvulle*. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Sarja A. Tutkimuksia 11/1987. Tampereen yliopisto, Tampere.

Kaunisto, Katri 2001: ”The freedom is the best thing”. Forest professionals’ life values in a changing society. *Ethnologia Fennica* volume 29, 2001, 5 - 15.

Kaunisto, Katri 2006: Forest Expertise of Europe. Teoksessa *Passages Westward*. Studia Fennica Ethnologica 9. Toimittaneet Maria Lähteenmäki ja Hanna Snellman. Finnish Literature Society. Helsinki.

Kaunisto, Katri 2008: Rakkaudesta koneisiin – Metsäkoneyrittäjien kokemuksia koneurakoinnista. Teoksessa *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Vuosilusto 7. Toimittanut Jaana Laine. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, Punkaharju.

Kaunisto, Katri 2009: Skogsarbete och livslångt lärande. Teoksessa *Skolvardag och framtidsambitioner. Etnologisk perspektiv på utbildning*. Toimittaneet Birgitta Meurling ja Göran Nygren. Rapportserie Forum för skolan. Uppsala universitet.

Kerkelä, Heikki 2003: Teollistuva Lappi osana maailmantaloutta. Teoksessa *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit*. Toimittaneet Ilmo Massa ja Hanna Snellman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Koneyrittäjä 1/2000; 5/2001.

Lehonkoski, Pekka 2008. Kirveestä hakkukoneisiin – kohti täydellistä puunkorjuutekniikkaa. Teoksessa *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Vuosilusto 7. Toimittanut Jaana Laine. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, Punkaharju.

Maaseudun tulevaisuus 11.3.2000.

Ojajärvi Anni 2015: *Terve sotilas. Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura verkkojulkaisuja 99, Tiede, Helsinki

Pakkanen, Esko 1998: *Läskinjakajasta metsäsektorin mesenaatiksi*. Metsämiesten säätiö 50 vuotta. Gummeruksen kirjapaino, Jyväskylä.

Rannikko, Pertti & Tervo, Katja 2006: Hyvinvointiyhteiskuntaa rakentamassa – selviytymistarinoita ja tragedioita metsätöistä. Teoksessa *Metsä ja hyvä elämä. Monitieteinen tutkimusraportti*. Toimittanut Seppo Vehkamäki. Metsäkustannus Oy.

Salminen, Jaakko 1996: Puunkorjuun tekninen kehitys Suomessa. Teoksessa *Puoli vuosisataa koneellista puunkorjuuta*. Helsinki.

Snellman, Hanna 1996: *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Pohjoinen, Oulu.

Snellman, Hanna 1999: Moottorisahavallankumous. Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Toimittanut Raimo Parikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Sörlin, Sverker 1981: Flottning i Västerbotten. *Västerbotten* 3/1981, 166–229.

Vallström, Maria 2011: ”Ett Finland mitt i Sverige”. *Förändringsprocesser i skogsarbetarbyar 1950–ca 1975*. Historisk Tidskrift för Finland 4/2011 årg 96, 422–447.

Vilkuna, Tapio 1998: *Savitalon pojat savotalla*. Metsälehtikustannus, Helsinki.